

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 10 - Sayı/Issue 1 - Nisan/April 2025: 262-284

Modern Arap Edebiyatında Toplumsal Eleştirinin İronik Anlatımı: Yûsuf İdrîs'in Kısa Öyküleri Üzerine Bir İnceleme

Ironic Expression of Social Criticism in Modern Arabic Literature: A Study on Yûsuf İdrîs's Short Stories

İslam BATUR

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Asst. Prof., Şırnak University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Şırnak, Türkiye

i_batur21@hotmail.com Orcid: 0000-0002-7252-1775

Atıf/Cite:

Batur, İslam. "Modern Arap Edebiyatında Toplumsal Eleştirinin İronik Anlatımı: Yûsuf İdrîs'in Kısa Öyküleri Üzerine Bir İnceleme". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2025), 262-284.
<https://doi.org/10.20486/imad.1641848>

Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru Tarihi / Received: 18.02.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 22.04.2025

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Öz

Bu çalışmada Mısırlı yazar Yûsuf İdrîs'in kısa öyküleri üzerinden modern Arap edebiyatında ironinin nasıl edebî bir araç olarak toplumsal eleştiriye dönüştüğü analiz edilmektedir. İroni, bir durum, sözcük ya da olayın görünürdeki anlamı ile gerçek anlamı arasındaki karşıtlığı dile getiren edebî ve retorik bir araçtır. Birçok yazar gibi Yûsuf İdrîs de kısa öykülerinin anlamını derinleştirmek ve okuyucu üzerinde etkili bir izlenim bırakmak amacıyla bu yöntemi tercih etmiş ve bu suretle eserlerine toplumsal ve psikolojik çatışmaları yansıtarak okuyucunun düşünsel ve duygusal dünyasına hitap etmiştir. Dolayısıyla makalenin temel hedefi Yûsuf İdrîs'in kısa öykülerine odaklanarak, ironinin modern Arap edebiyatında edebî bir araç olarak dönüştürücü rolünü incelemektir. Çalışma, İdrîs'in temalarını üslûbunu ve toplumsal eleştiri anlayışını en iyi yansıtan örnekler olması açısından *Arḥaṣu'-leyâlî* (*En Ucuz Geceler*), *Beytun min laḥm* (*Etten Ev*) ve *Rihân* (*Bahis*) başlıklı kısa öyküleri baz alınarak hazırlanmıştır. Rihân öyküsü, bir koleksiyonun içinde yer alırken, diğer iki öykü ise aynı adı taşıyan farklı koleksiyonlar olarak yayımlanmıştır. Öte yandan makalede Yûsuf İdrîs'in ironiyi büyük oranda yaşamın gerçekleriyle bir araya getirerek kısa öykülerinde ne şekilde kullandığı ve böylece toplumsal yapıların karmaşıklığını nasıl açıkladığı üzerinde durulmuştur. Netice itibarıyla makalede ulaşılan temel sonuç Yûsuf İdrîs'in, ironiyi hem edebî bir araç hem de toplumsal eleştiri için güçlü bir yöntem olarak kullanarak toplumsal gerçekliklere eleştirel bir bakış sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Yûsuf İdrîs, Kısa öykü, İroni, Toplumsal eleştiri.

Abstract

This study analyzes how irony has become a literary tool for social criticism in modern Arabic literature through the short stories of Egyptian writer Yûsuf İdrîs. Irony is a literary and rhetorical device that expresses the contrast between the apparent meaning of a situation, word or event and its real meaning. Like many other writers, Yûsuf İdrîs preferred this method in order to deepen the meaning of his short stories and to leave an effective impression on the reader, thereby reflecting social and psychological conflicts in his works and appealing to the intellectual and emotional world of the reader. Therefore, the main objective of this article is to examine the transformative role of irony as a literary device in modern Arabic literature, focusing on Yûsuf İdrîs's short stories. The study is based on the short stories *Arḥaṣu'-leyâlî* (*The Cheapest Nights*), *Baytun min laḥm* (*The House of Meat*), and *Rihân* (*The Bet*), as they best reflect İdrîs' themes, style, and social criticism. The story Rihân is included in one collection, while the other two stories were published as separate collections with the same title. On the other hand, the article focuses on how Yûsuf İdrîs uses irony in his short stories, largely by combining it with the realities of life, and how he explains the complexity of social structures. As a result, the main conclusion of the article is that Yûsuf İdrîs presents a critical view of social realities by using irony as both a literary tool and a powerful method for social criticism.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Yûsuf İdrîs, Short story, Irony, Social criticism.

Giriş

Edebiyatın en önemli işlevlerinden biri söz sanatlarını kullanarak toplumsal eleştiride bulunmaktır. Bu yönden bakıldığında zaman ironi kuvvetli bir argüman olarak edebî eserlerde bir toplumsal eleştiri aracı olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada, modern Arap edebiyatında ironinin bir toplumsal eleştiri aracı olarak nasıl kullanıldığı, Yûsuf İdrîs'in (1927-1991) anlatım tarzını en iyi yansıtan *Arḥaṣu'-leyâlî* (*En Ucuz Geceler*), *Beytun min laḥm* (*Etten Ev*) ve *Rihân* (*Bahis*) başlıklı kısa öyküleri üzerinden incelenecektir. Bu öyküler, yazarın dilindeki özgünlük, karakter derinliği ve toplumsal eleştiriye ironik anlatımla nasıl ustalıkla harmanladığını gösteren örnekler olması hasebiyle tercih

edilmiştir. Rihân öyküsü, özgün bir anlatı olarak bir koleksiyonun içerisinde yer alırken, diğer iki öykü ise aynı ismi taşıyan farklı koleksiyonlarda yayımlanmıştır.

İroni, sözcüklerin amaçlanan anlamının, kelimelerin gerçek anlamından farklı bir şekilde kullanıldığı bir söz sanatıdır. Eleştirel ve hicve dayalı bir strateji olan ironi, sansürü aşmanın bir yoludur; bu yüzden dolaylı saldırganlık ve entelektüel bir oyun niteliği taşır. Bu çalışma, Yûsuf İdrîs'in eserlerinde ironinin toplumsal eleştiri bağlamında nasıl işlev gördüğünü analiz ederek, literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda ironinin edebiyatta sadece estetik bir araç olarak değil aynı zamanda toplumsal gerçeklerin eleştirel yorumlanması için güçlü bir yöntem olarak da kullanıldığı söylenebilir. Ancak ironinin bu işlevi üzerine, özellikle modern Arap edebiyatında yapılan çalışmalar sınırlıdır. Yûsuf İdrîs eserlerinde ironiyi sıklıkla kullanan bir yazar olmasına rağmen, ironi anlayışı ve bu tekniği toplumsal eleştiriye dönüştürme biçimi yeterince incelenmemiştir. Bu durum, İdrîs'in edebî mirasının tam olarak anlaşılmasını engellemekte ve ironinin Arap edebiyatındaki rolünün ayrıntılı bir analizine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Gerek ülkemizde gerekse yabancı ülkelerde Yûsuf İdrîs'in edebî yönü romanları, öyküleri ve şiirleri üzerinden incelenmiştir. Ancak literatür tarandığı zaman konumuzla doğrudan bağlantılı herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte ülkemizde ironinin Arap Dili ve Edebiyatındaki kullanımı hakkında Kadir Kınar tarafından *Edebiyatta Tersinme/Üslûbu't-Tehekküm Sanatının Arap Dili ve Edebiyatında Bazı Örnekleri*¹ başlıklı makale kaleme alınmıştır. Bu çalışmada yazar, ironinin çeşitlerine, Kur'ân-ı Kerim'de ve Arap şiirindeki kullanımlarına dair birtakım örnekleri analiz etmiştir. Yine Ahmet Abay tarafından ironinin Kur'ân'daki örneklerinin incelendiği *Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi*² ve Asiye Çelenlioğlu'nun *Postmodern Bir Romanda İronik Eleştiri: Sunullah İbrâhim'in el-Lecne Romanı*³ başlıklı çalışmalar görülmüştür. Bu çalışmaların amaç ve kapsam göz önünde bulundurulduğu zaman kendi makalemizden oldukça farklı olduğu söylenebilir. Yûsuf İdrîs ile ilgili ise gerek ülkemizde gerekse yabancı ülkelerde birçok akademik yayın bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu, yazarın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında olup makalemize konu olan ironik anlatım ve toplumsal eleştiri olgusuna değinmemektedir. Söz konusu çalışmalar şu

¹ Kadir Kınar, "Edebiyatta Tersinme/Üslûbu't-Tehekküm Sanatının Arap Dili ve Edebiyatında Bazı Örnekleri", *Bilimname* 1 (2016), 9-26.

² Ahmet Abay, "Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2012), 68-93.

³ Asiye Çelenlioğlu, "Postmodern Bir Romanda İronik Eleştiri: Sunullah İbrâhim'in el-Lecne Romanı", *Filoloji Alanında Araştırma Makaleleri*, ed. Gülnaz Kurt - Sudan Altun (Ankara: Gece Akademi, 2019), 65-92.

şekildedir: Senem Ceylan, *Yûsuf İdrîs'in el-Beydâ Romanında Batılı Kadın İmgesi*,⁴ Senem Ceylan, *Yusuf İdrîs'in Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*.⁵

1. İroni ve Etimolojisi

İroni terimi, İngilizceye 16. yüzyılda Fransızca “ironie”, onun da öncesinde Latince “ironia” kelimesinden geçmiştir. Bu terimlerin hepsi, antik Yunan’da “Eiron” olarak bilinen basmakalıp bir karakterden türemiştir. “Eiron” figürü, yeteneklerini küçümseyerek rakibini alt eder; böylece kastettiğinden daha azını söyleyerek bir tür ironi yapar.⁶ Kierkegaard’a göre ironi kavramı Sokrates ile ortaya çıkmıştır.⁷ Kierkegaard ironiyi bir tür eleştirel mesafe ve varoluşsal strateji olarak görür. Ona göre ironi, sadece belirli bir varoluş durumuna yönelik değildir; aksine, belirli bir zaman ve durumun tüm edimselliğine yönelir. Bu yönelme, ironinin içinde bir önsellik taşıdığını gösterir, yani ironi, belirli bir amaca ya da sonuca ulaşmayı amaçlar.⁸ Arapça literatüre bakıldığında zaman ise ironinin karşılığı olarak “müfâraka (المُفَارَقَة)” ve “tehekküm (التَّهَكُّم)” kelimelerinin kullanıldığı görülür. Erken dönem âlimlerinden Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), tehekküm kelimesini kullanarak ironiye “sözün, bağlamın gerektirdiğinin tam tersi şekilde ifade edilmesi”⁹ anlamını verir. İroninin karşılığı olarak klasik dönemde tehekküm, modern dönemde ise daha çok müfâraka kelimesinin kullanıldığı söylenebilir.

İroni, sözcüklerin amaçlanan anlamının, kelimelerin gerçek anlamından farklı bir şekilde kullanıldığı bir söz sanatıdır.¹⁰ Eleştirel ve hicve dayalı bir strateji olarak ironi, sansürü aşmanın bir yolu olup, dolaylı saldırganlık ve entelektüel bir oyun olarak da kullanılır.¹¹ İroni, kelimelerle ifade edilenler ile yazarın bununla iletmek istediği anlam arasındaki ilişkiyi keşfetmekten doğan bir haz duygusunu okuyucuya yaşatmak için

⁴ Senem Ceylan, “Yusuf İdrîs'in el-Beydâ Romanında Batılı Kadın İmgesi”, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 5 (2020), 137-148.

⁵ Şerafettin Yıldız, “Yusuf İdrîs'in Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2009), 279-310.

⁶ Turdimatova Madinakhon Ravshanovna, “Different Types of Irony in Literature”, *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3/4 (2022), 331.

⁷ Søren Kierkegaard, *İroni Kavramı: Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*, çev. Sıla Okur (Ankara: İmge Kitabevi, 2009), 12.

⁸ Kierkegaard, *İroni Kavramı: Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*, 279.

⁹ Bedreddîn ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî ‘ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dârü İhyâü'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1957), 4/58.

¹⁰ Lali Tavadze, “The Role of Irony in Text Interpretation”, *International Journal of Management and Applied Science* 5/12 (2019), 4.

¹¹ Céza Kassem Draz, “In Quest of New Narrative Forms: Irony in the Works of Four Egyptian Writers”, *Journal of Arabic Literature* 12 (1981), 138.

kullanılan bir araçtır.¹² Aynı zamanda ironi, çerçeve ve bağlama (syntax) dayalı bir sanat olup¹³ olumsuzlama eğilimine de sahiptir. Dolayısıyla ironinin içerisinde eleştirel yorumlar ve değerlendirmelerin bulunması kaçınılmazdır. Başka bir tanıma göre ise ironi, belirli bir fikri kanıtlamak amacıyla çelişkili bir durumu kabul etmektir. Buna göre ironi, yazarın eserinde okuyucuda şaşkınlık yaratmak için oluşturduğu karşıtlık üzerine inşa edilir.¹⁴ Buradan hareketle ironi, söylenenle anlaşılan veya beklenenle gerçekleşen arasındaki uyumsuzluk olarak kasıtlı veya kendiliğinden ortaya çıkabilir. Yazarlar, okuyucuyu düşündürmek veya ana fikri vurgulamak için ironiyi kullanır, bu yüzden okuyucunun rolü ironiyi anlamada çok önemlidir.¹⁵ Ironinin temel özelliği ise bir eylem veya ifade ile onun gerçekleştiği bağlam arasındaki çelişkinin dolaylı olarak sunulmasıdır. Sözelimi yağmurlu ve kötü bir havada “Hava ne de güzel, değil mi?” cümlesinde şekilsel olarak olumlu bir durum söz konusu olsa da aslında havanın kötü olduğu ironi yoluyla ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada söylemle kastedilen anlam arasında bir çelişkinin olduğu açıktır. Bunun yanında ironinin başlıca üç kullanım amacının olduğu söylenebilir: Birincisi, bir retorik araç olarak konuşmacının sözlerini güçlendirmek, ikincisi bireysel ve toplumsal zaafı teşhir etmek, üçüncüsü ise okuyucuya belli konularda farkındalık kazandırmaktır.¹⁶

Ironi, dolaylı bir saldırganlığı ifade eden eleştirel ve alaycı bir söylem stratejisi olarak tanımlanır ve tevriye sanatına dayanır. Ironi, anlamın ikiliğiyle mecaza benzeyen bir belagat biçimi olup sansürü aşmanın bir yolu olarak görülür. Çoğu zaman, ironi yüzeyde egemen sistemin söylemini benimsemiş gibi görünse de aslında alt metninde ona karşıt bir söylem barındırır. Ironi, tüm ikna çabalarının tükenip nesnel eleştirilerin sonuç vermediği durumlarda başvurulacak son çare haline gelir. Bu bağlamda ironi, aşırı duygusallığı yok etmek, yanıltıcı görünümünü ortadan kaldırmak ve abartılı düşünceleri açığa çıkarmak için kullanılan karmaşık ve yüksek düzeyde bir zihinsel oyundur.¹⁷

“Ironi” terimi, geniş bir anlam alanını kapsayan ve oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Birçok ironi türü vardır: sözel ironi, romantik ironi, dramatik ironi, yapısal (binaî) ironi, durumsal ironi ve anlatımsal ironi. Ancak, bu çalışmada, dilin araç olarak kullanıldığı edebî eserler bağlamında eleştirmenlerin “sözel ironi” olarak adlandırdığı kavramla sınırlı kalınacaktır. Sözel ironi, en basit tanımıyla, bir anlamın ifade edildiği,

¹² Zeyneb Cevâd Mûsâ eş-Şahtûr, “el-Müfârakatü fi’r-rivâyeti’l-‘Arabiyye: Dirâsetün şekâfiyyetün li-nemâzicîn muhtara”, *Mecelletü’l-Hikmeti li’d-Dirâsâti ve’l-Ebhâs* 4/1 (2024), 23.

¹³ Oğuz Cebeci, *Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni* (İstanbul: İthaki, 2017), 288.

¹⁴ Şahtûr, “el-Müfârakatü fi’r-rivâyeti’l-‘Arabiyye: Dirâsetün şekâfiyyetün li-nemâzicîn muhtara”, 24.

¹⁵ Ravshanovna, “Different Types of Irony in Literature”, 331.

¹⁶ Cebeci, *Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni*, 287.

¹⁷ Sîzâ Kâsım, “el-Müfârakatü fi’l-kaşşî’l-‘Arabiyyi’l-mu’âşır”, *Fusûl: Mecelletü’n-Nakdi’l-Edebî* 2/2 (1982), 143-144.

ancak aslında başka bir anlamın kastedildiği, çoğunlukla yüzeyde görünen anlamla çelişen bir ifade biçimidir. Bununla birlikte, sözel ironi bu basit tanımdan çok daha karmaşıktır, çünkü birden fazla seviyede gerçekleşir ve çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle oluşur. Sözel ironi, bir yandan, konuşmacının niyetiyle (illocutionary) ilgili bir unsuru içerir. Bu unsur, şiddetli bir saldırganlıktan yumuşak bir ima etmeye kadar değişen bir güç ve sertlik derecesine sahip olabilir. Diğer yandan, sözel ironi, bir dilsel ya da retorik unsur olan anlamın tersine çevrilmesi sürecini (locutionary) de kapsar. Bu unsur, anlamın zıt yönde kullanılmasını ifade eden antiphrasis (ters anlamda kullanma) biçiminde kendini gösterir.¹⁸ Dolayısıyla, ironi sanatı, bir şeyin söylenmeden ifade edilmesi ve niyetin açıkça belirtilmeden anlaşılır olması durumunda gerçekleşir.¹⁹

İroni, sanat ve edebiyat da dahil olmak üzere çeşitli bilgi alanlarını cezbeden bir kavramdır, zira uyumlu olması gereken ilişkilerdeki çelişki ve zıtlıkların yüzeydeki görünümünü temsil eder. Başka bir ifadeyle ironi, temelinde uyumlu ve benzer olması gereken durumlar arasındaki farklılık ve dengesizlik üzerine kuruludur.²⁰ İroni, anlamı dolaylı ve şeffaf bir şekilde iletmeyi amaçlayan bir anlatım tarzıdır. Bu üslûp, okuyucuyu metnin doğrudan anlamını reddetmeye ve metinden birden fazla anlam çıkarmaya yönlendirir; ancak okuyucu, bu anlamlardan birini diğerine tercih etme yeteneğine sahip değildir. İroni, aynı zamanda çelişki, farklılık veya belirsizlik özellikleri taşıyabilir ve hem yazarda hem de okuyucuda alaycı duygular uyandırabilir.²¹ İroninin inşası ise iki düzeye ihtiyaç duyar: birincisi, sözün yüzeysel düzeyi, ikincisi ise henüz ifade edilmemiş gizli düzeydir. Bu iki düzey arasında kurulan bağlantıdan doğan anlam, ironi olarak adlandırılır. Bu, ironinin okuyucuyu, söylenen veya yazılan sözü yüzeysel bir anlamda algılamaya zorladığı, ancak aynı zamanda okuyucunun, bu yüzeysel anlamın bağlam veya iletişim durumu göz önüne alındığında uygun olmadığını fark etmesini sağladığı anlamına gelir. Dolayısıyla ironi, okuyucunun sözün derinliğine inmesini ve yüzeyde sunulan anlamın ötesinde başka bir anlamı keşfetmesini gerektirir.²²

2. Tarihsel Süreç Bağlamında Modern Arap Edebiyatında İroninin Rolü ve Toplumsal Eleştiri Olgusu

İronik anlatımın modern Arap edebiyatındaki yeri ve toplumsal eleştiri aracı olarak kullanımının incelendiği bu başlıkta, ironinin yazarlar tarafından toplumsal yapıyı

¹⁸ Kâsım, “el-Müfâraḳatü fi’l-ḳaṣṣi’l-‘Arabiyyi’l-mu’âşır”, 144.

¹⁹ Kâsım, “el-Müfâraḳatü fi’l-ḳaṣṣi’l-‘Arabiyyi’l-mu’âşır”, 144.

²⁰ Minver Halîfe Nedvân Haccâce, “el-Müfâraḳatü fi’rivâyeti’l-ḥadiṣe: el-Ḥabîb es-Sâlimiyyu unmuḳecen”, *Mecelletü Câmi’ati’z-Zeytûneti’l-Ürdüniyye li’d-Dirâsâti’l-İnsâniyye ve’l-İctimâiyye* 4/2 (2023), 136.

²¹ Haccâce, “el-Müfâraḳatü fi’rivâyeti’l-ḥadiṣe: el-Ḥabîb es-Sâlimiyyu unmuḳecen”, 138.

²² Âsım Şehâde Alî, “el-Müfâraḳatü’l-luġaviyyetu fi ma’hûdi’l- ḥıtâbi’l-‘Arabî: Dirâsetun fi bünyeti’d-delâle”, *Mecelletü’l-Eser* 10 (2011), 4.

sorgulama aracı olarak nasıl kullanıldığı ele alınmaktadır. Ancak öncelikle ironinin belagat ilmindeki yeri ve karşılığı meselesi üzerinde durulması uygun görünmektedir. Zira Arap edebiyatı, özellikle belagatın konusu olan bedîî sanatlarda, sözel ironiyi ifade eden kelimelerden yoksun değildir. Bu anlamda tevriye ve tıbâk gibi belagat terimleri ile mizah ve yergi gibi edebî sanatlar, Arap kültüründe sıkça karşılaşılan ironik unsurlar arasında yer alır. Mizah, ironiye yakın olsa da işlevi açısından ondan biraz uzaklaşır. Bu bağlamda örneğin Câhız'ın, ironiyi değil, mizahı ustalıkla işleyen bir yazar olduğu söylenegelmiştir.²³

Tarihsel süreçte birçok belagat alimi, belagatın üç ana bilimi olan me'ânî, beyân ve bedî' arasında ayırım yapmaya çalışmıştır. Bu alimlerden bazıları, me'ânî ilmini, hatırlatma ve çıkarma gibi sözel konularla; beyân ilmini, teşbih ve mecaz gibi anlamla ilgili meselelerle; bedî' ilmini ise her iki alanla birden ilişkilendirmişlerdir.²⁴ Bu görüşü destekleyen, me'ânî ilmi için yapılan farklı tanımlamalardır. Örneğin Hatîb el-Kazvînî (739/1338), me'ânî ilmini "Arapça ifadelerin, duruma uygunluğunu belirleyen koşulları inceleyen bir ilim" olarak tanımlamıştır.²⁵ Me'ânî ilmi için en kapsamlı tanımı ise Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (626/1229) yapmıştır. O, me'ânî ilmini, "sözün ifade gücü ve bu güçle bağlantılı olan unsurların özelliklerini takip eden bir ilim"²⁶ olarak tanımlar ve bu ilmin, konuşmayı durumun gereklerine uygun hale getirirken hatalardan kaçınmak için gerekliliğini vurgular. Bu sayede, ifade edilen sözün, içinde bulunduğu bağlama uygun olup olmadığını belirlemek ve bu uygunluğu sağlamak amaçlanır. Bu tanıma baktığımızda, bunun ironinin doğasıyla bağlantılı olduğunu görürüz. Zira bu ifadeler ironinin doğasının, yüzeydeki anlamdan saparak yeni anlamlar üretmeye dayandığını vurgular. İroni, bir ifadenin orijinal anlamının ötesine geçerek, derin ve farklı bir yapı oluşturur ve söz konusu sapma, ironinin temel bir özelliği olup bu sayede, görünen anlamın ötesinde yeni anlamlar ortaya çıkar.²⁷ Beğenilen söz, birden fazla anlam üretebilme kapasitesine sahip olmalıdır; bu görüşü Abdulkâhir el-Cürcânî (471/1078-79) şu sözleriyle destekler: "Bir şeyin sadece mevcut anlamı taşıdığı açıkça belirtildiğinde, o şeyde herhangi bir üstünlük yoktur; asıl üstünlük, başka bir anlam ihtimalini taşıdığı zaman ortaya çıkar."²⁸ Burada, me'ânî ilmi kapsamında yer alan karşıtlıkları, örneğin

²³ Şahtûr, "el-Müfâraḳatü fi'r-rivâyeti'l-'Arabiyye: Dirâsetün şekâfiyyetün li-nemâzicîn muḥtara", 22.

²⁴ Rukayyah Rustum Bûr Milkî - Meryem Ğulâmî, "İn'ikâsü'l-müfâraḳati fi'l-esâlîbi'l-belâġiyye", *Mecelletü'l-Cem'îyyeti'l-İrânîyye li'l-Luġati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ* 44 (2018), 28.

²⁵ Celâlüddîn Muhammed b. Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâḥ fi 'ulûmi'l-belâġa: el-me'ânî el-beyân el-bedî'*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 52.

²⁶ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'ulûm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 161.

²⁷ Milkî - Ğulâmî, "İn'ikâsü'l-müfâraḳati fi'l-esâlîbi'l-belâġiyye", 28-29.

²⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-icâz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fehr (Cidde: Dârü'l-Medenî, 1992), 286.

takdim ve tehir, hazif ve zikr gibi kavramları inceleyebiliriz. Bununla birlikte, me'ânî ilminde ta'rîf ve tenkîr, îcaz ve itnâb gibi başka karşıtlıklar da vardır. Ancak bu çalışma, ironinin modern terimiyle yakından ilişkili olan belagat üslûplarından sadece bir kısmını ele almayı amaçlamaktadır.²⁹

Edebiyatın, şaşırtma ve hayret uyandırma gibi çeşitli araçları vardır; dolayısıyla ironi de bu şaşırtma ve heyecan yaratma araçlarından biri olarak kabul edilebilir. İroni, edebiyatçının zekasını ve edebî eserde çelişkiler yaratma yeteneğini yansıtır. Zira hayat çelişkilerle doludur; içinde gülme, ağlama, yalan ve doğruluk vardır. Eğer çelişkilerden uzaklaşırsak, hayat hareketsiz ve durağan olur. Bu çelişkiler, hayata hareketlilik kazandırır. İroni, hayata dengeyi geri kazandırır. Eski edebiyatımız, hayatın çelişkili ve uyumsuz olduğunun farkındaydı ve edebiyatçılar bu çelişkinin bilincine varmışlardı; dolayısıyla, hayatı bir yandan dengelemek, diğer yandan ise bu çelişkilerle birlikte yaşamak gerekiyordu.³⁰

İroni, eski Arap eleştirisinde günümüzde anlaşıldığı anlamda mevcut değildi, çünkü eski eleştirmenler, amaçlarına hizmet eden farklı kavramlarla bu ihtiyacı karşılamıştır. Ancak, şiirsel üretimde ironi unsuru eksik olmamıştır. İroni modern bir eleştiri terimi olarak kabul edildiğinden, eski Arap eleştirisinde yer almaması da doğal bir durumdur; nitekim bu, zamanla gelişen bir süreçtir. Ancak, eski Arap edebiyatında yer alan bazı eleştiri terimleri ve belagat üslûplarının, ironinin yerini tuttuğunu ve onun işlevini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Birçok eleştirmen, bu noktaya defalarca dikkat çekmiş ve ironinin farklı isimlerle anılmasına rağmen, tarih boyunca varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir.³¹

Modern dönemdeki araştırmacılar, ironi gibi modern teknikleri incelemeye başlamışlardır; bu, belagat alimlerinin daha önce bilmediği bir terimdir. Ancak, yukarıda da değinildiği üzere eski belagat terimleri ve üslûpları arasında, günümüzün modern terimlerini veya onların yakın anlamlarını taşıyan kavramlar bulunmuştur. Edebî kullanım açısından, ironi kelimesi, Avrupa toplumlarında 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve ancak 18. yüzyılın başlarında edebî kullanımda yaygınlaşmıştır. Ancak, ironi sadece modern bir kavram değildir; onun anlamı, unsurları ve işlevi incelendiğinde, köklerinin Arap edebiyatındaki eski belagat ve eleştiri kitaplarında bulunduğu görülmektedir.³² Modern Arap edebiyatında ironi, özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batı edebiyatı ile temasın artmasıyla birlikte gelişmeye başlamıştır. Arap

²⁹ İroni teriminin Arap Belagatı'ndaki kullanımı ve karşılığı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Milkî - Ğulâmî, "İn'ikâsü'l-müfâraḳatî fi'l-esâlibi'l-belâġiyye".

³⁰ Şahtûr, "el-Müfâraḳatü fi'r-rivâyeti'l-'Arabiyye: Dirâsetün şekâfiyyetün li-nemâzicin muḥtara", 23.

³¹ Milkî - Ğulâmî, "İn'ikâsü'l-müfâraḳatî fi'l-esâlibi'l-belâġiyye", 26.

³² Milkî - Ğulâmî, "İn'ikâsü'l-müfâraḳatî fi'l-esâlibi'l-belâġiyye", 26.

edebiyatında ironi kavramı, geleneksel Arap belagatı içindeki terimlerle (tevriye, tıbâk gibi) örtüşse de Batı etkisi ile yeni bir anlam ve kullanım kazanmıştır.

Toplumsal eleştiri, sosyal, siyasi, ekonomik ve ahlaki çürümeyi merkezine alan bir eleştiri türüdür. Bu eleştirinin odağında; toplumun kendisi, zulmeden despot yönetimler, ahlaki bozulmaya sebep olan yasalar ve normlar, gelenekler ile ekonomik çöküntü yer alır.³³ Toplumsal eleştiri, realist bakış açısının bir yansıması olarak özellikle edebiyat sahasında ironi ve sembolizm başta olmak üzere birçok söz sanatıyla anılagelmiştir. Nitekim edebiyatta gerçekçilik insan denilen varlığın bütün yönleriyle olduğu gibi anlatılmasıdır. Dolayısıyla bu akımın öğretici, ahlaki ve evrimci olduğunu söylemek mümkündür.³⁴

Arap dünyasında eser kaleme alan birçok yazar kuramsallaşması Batı Edebiyatına dayanan ironiyi bir toplumsal eleştiri aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu suretle örneğin, Modern Mısır edebiyatında sosyal eleştirinin izlerine ilk olarak Abdullah Nedîm'in (1842-1896) 1881 yılında yayımladığı *et-Tenkîr ve't-Tebkîr* dergisindeki denemelerinde rastlanmaktadır. Batı ile temasın başlaması ve ardından gelen sömürgecilik süreci, Mısır'da kültürel asimilasyonu ve toplumsal yaşamda köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, bazı hikâye yazarlarının eserlerinde sosyal eleştiri biçiminde yansıma bulmuştur.³⁵ Buradan hareketle Arap Edebiyatında Batı'dan etkilenerek ironiyi toplumsal ve siyasi eleştirinin bir aracı olarak kullanan yazarlar, bu anlatım biçimini modern edebiyata uyarlamışlardır. Bu doğrultuda Tâhâ Hüseyin (1889-1973), Necîb Mahfûz (1911-2006), Tefvik el-Hakîm (1902-1987), Abdurrahman eş-Şarkâvî (1920-1987),³⁶ Yûsuf İdrîs ve daha birçok yazar ironiyi ustalıkla kullanmıştır. Bu yazarlar, eserlerinde toplumun muhtelif sorunlarını, siyasi baskıları ve bireysel çatışmaları ironik bir üslûpla işlemiş, Arap edebiyatında ironiyi toplumsal eleştiri yönü ağır basan önemli bir anlatım biçimi haline getirmişlerdir. Bu durum gerçekçi (realist) bakış açısının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Zira toplumun yaşadığı siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar edebiyatın realist bir çerçevede yol almasını zorunlu hale getiren önemli etmenlerdendir. Yine Abdûlmelik Nûrî (1921-1998), Süheyl İdrîs (1925-2008) ve Fâdıl es-Sibâî (1929-2020) gibi birçok edebiyatçı, eserlerinde toplumsal eleştiri anlayışının ilhamı olan toplumcu-gerçekçi bir yaklaşımı

³³ Hasan Çiftçi, "Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11 (1999), 173.

³⁴ Olgun Gündüz, *Türk Romanında Toplumsal Gerçekçilik: Kemal Tahir Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 53.

³⁵ Asiye Çelenlioğlu, *Abdurrahman eş-Şarkâvî'nin Romanlarında Toplumsal Eleştiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 96, 97.

³⁶ Şarkâvî'nin eserlerinde toplumsal eleştiri olgusunu ele alan bir çalışma için bk. Çelenlioğlu, *Abdurrahman eş-Şarkâvî'nin Romanlarında Toplumsal Eleştiri*.

benimsemişlerdir. Ancak hemen hemen her yazar, yaşadıkları dönemde mevcut rejimlerin baskılarına karşı kendilerini korumak adına eserlerinde ironik anlatımları ve sembolizmi kullanarak dolaylı bir yoldan toplumsal eleştiri yolunu tercih etmişlerdir.

3. Yûsuf İdrîs'in Hayatı ve Edebî Kişiliği

3.1. Hayatı

Yûsuf İdrîs, 1927 yılında Mısır'ın Fâkûs vilayetine bağlı Beyrûm köyünde dünyaya geldi. Babası Ziraat müfettişi olduğu için sık sık yer değiştiren İdrîs, aynı zamanda sol eğilimli görüşleri ve edebî eserlerinde hükümeti eleştirmesinden ötürü defalarca tutuklanmış ve hapsedilmiştir. Onu önemli bir yazar ve Mısır kültürünü ve Mısır halkının toplumsal dönüşüm kışkıracısındaki mücadelesini anlamada vazgeçilmez kılan da budur. İdrîs'in edebî kariyerinin ilk on yılı (1954-1964) sosyal gerçekçilikle öne çıkar. 1965-1982 yıllarındaki çalışmaları ise bu gerçekçiliğin yanı sıra sembolizm ve sürrealizm özelliklerini de taşır. Dikkate değerdir ki, eleştirmenler onun gerçekçi öykülerini incelemişken, sembolizm ve sürrealizmi yeterince değerlendirilmemiştir.³⁷

İdrîs yazarlık kariyerine 1950'lerin başında başlamıştır. 1952 yılında sol eğilimli bir dergi olan *et-Tahrîr*'de bir öyküsü yayımlanmıştır. 1953 yılında, en çok okunan günlük gazetelerden biri olan *el-Mısırî*'de göreve başlamış ve burada ilk kısa öyküsünü yayımlamıştır. 1953 yılının sonunda, haftalık yayınlanan bir derginin edebiyat bölümünün sorumluluğunu üstlenmiş ve o neslin gençlerinin kısa öykülerini yayımlama imkânı bulmuştur. İdrîs, geçimini tıp doktoru olarak sağlamıştır, ancak bu onu önemli bir edebî figür haline gelmekten alıkoymamıştır. Tıbbi pratiği, halkını farklı bir perspektiften görme ve analiz etme fırsatı vermiştir. Eserlerinde karakterlerinin sosyal ve psikolojik analizleri genellikle belirgin bir özelliktir. Hayatının ilerleyen dönemlerinde hekimliği bırakarak tamamen yazarlığa odaklanmıştır. Ardından önce devrimci liderler tarafından kurulan *el-Cumhûriyye*, sonra da ülkenin ve Arap dünyasının en büyük gazetesi olan *el-Ehrâm*'da yazmaya başlamıştır. Gazeteci olduğunda, siyasi ve sosyal meselelerle daha fazla ilgilenmeye başlamış ve bu yeni mesleğin etkisi edebî eserlerine de yansımıştır.³⁸ Yazar, birkaç yıl içinde, modern Mısır edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olarak adından söz ettirmiştir.

İdrîs'in ilk kısa öykü koleksiyonu olan *Arḥaṣu'l-leyâlî* (*En Ucuz Geceler*) 1954 yılında yayımlandı. Bu koleksiyon, son derece gerçekçi olarak tanımlandı. Önceki kuşakların ağır ve süslü Arapçasının aksine, İdrîs'in dili yalın ve doğrudandı. Bu, türün daha geniş bir kitleye yayılmasına yardımcı oldu. İkinci kitabı *Cumhûriyyetu Ferhât* (*Ferhât Cumhuriyeti*)

³⁷ M.Akif Kirecci, "Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'", *The Massachusetts Review* 42/4 (2001), 676.

³⁸ Kirecci, "Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'", 676-677.

1956'da yayımlandı. Bu koleksiyonda İdrîs yine karakterlerini toplumun yoksul kesimlerinden seçti ve onların yaşamlarını gerçekçi bir şekilde tasvir etti. Çoğu zaman, toplumun geleneksel tutumlarına karşı bir üslûp benimsedi. İdrîs eserlerinde, sosyal ve politik sorunlardan kahramanlarının psikolojisine kadar çeşitli konuları ele aldı. Eserleri, yoksul köylü halkın hayatta kalma mücadelesine de derin bir şekilde odaklandı; bu da dönemin edebiyatının ayırt edici bir özelliği idi. Konuları arasında yoksulluk ve sınıf mücadelesi yer alıyordu; bu temalar, İdrîs'in politik perspektifinin yansımaları olarak görülebilir.³⁹

Yûsuf İdrîs, 1961 yılında Cezayir Nişanı, 1963 yılında Cumhuriyet Nişanı ve 1980 yılında birinci derece Bilim ve Sanat Nişanı gibi birçok ödül kazandı. Arap dünyasında ve yurt dışında birçok seyahat gerçekleştirdi. Ağustos 1991'de vefat etti.⁴⁰

3.2. Edebî Kişiliği

Yûsuf İdrîs'in edebî kişiliği, geleneksel anlatıdan kopuşu ve modern teknikleri ustalıklı harmanlayışıyla şekillenmiştir. Onun başta öyküleri olmak üzere birçok eseri, Mısır'ın sosyo-politik çalkantılarını, sıradan insanların yaşam mücadelesiyle birleştirerek evrensel bir dile dönüştürür. Dolayısıyla Mısır'ın modern bir ulus olma yolundaki deneyimleri, İdrîs'in eserlerinde yankı bulmuştur. Bu ses bazen siyasi eleştiri, bazen moderniteyi yorumlama, bazen ezilen sınıfların acılarını yansıtır, bazen de özgürlüğün değerini vurgulama şeklinde ortaya çıkmıştır.⁴¹ Pek çok edebiyat eleştirmeni onu Mısır hikâyeciliğinin öncüsü kabul etmiş ve Mısır'ın Çehov'u olarak anmıştır.⁴²

Yûsuf İdrîs eserlerinin dış çerçevesini çizmiş, ancak adımlarını bu katı yapının içine hapsetmemiştir. Bunun yerine, onun imalarına ve gizlediklerine odaklanmıştır. Gerçeklikten hayal gücüne geçiş yapan ve tasvirdeki en küçük ayrıntılardan sahnenin bütünü üzerine düşen ince gölgelere kadar yükselen dolambaçlı imgeler kullanmıştır. Bu duygu ve his aşılması, hikâye anlatım tarzının gerçekçiliğini artırmıştır.⁴³ Dolayısıyla eserleri özellikle de kısa öyküleri o dönemin Mısırlı okurunun beklenti ufkundan açıkça saparak, onlara alışılmışın dışında bir anlatım sunmuştur.⁴⁴

³⁹ Kirecci, "Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'", 677.

⁴⁰ Muhammed Abdürrahim en-Neccâr, "Belâğatu's-şamti ve'n-naşşu'l-meftûh: Dirâsetun fî kışşati Beytûn min lahm li Yûsuf İdrîs", *Havliyetü Külliyyeti'l-Luğati'l-Arabiyye bi-Cercâ* 8/25 (2012), 7532.

⁴¹ Kirecci, "Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'", 676.

⁴² Hisham Motowa, "el-Bünyetü's-serdiyye beyne Kafkâ ve Yûsuf İdrîs", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 11 (Aralık 2020), 254.

⁴³ Hao Fei Huang, "Şûretu'l-muctema' fî rivâyati Yûsuf İdrîs", *Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb ve Ulûmi'l-İnsâniyye* 3/35 (2020), 52.

⁴⁴ Motowa, "el-Bünyetü's-serdiyye beyne Kafkâ ve Yûsuf İdrîs", 254.

Yûsuf İdrîs, edebî üslûbunun gerçekçiliğini artırmak için iki dilliliğe veya dilsel çoğulculuğa başvurmuştur. Birçok yazar gibi İdrîs de anlatı dilinde ve resmi konuşmayı yansıtan diyaloglarda fasih Arapçayı kullanırken, gündelik konuşmalarda ve spontane diyaloglarda konuşma (halk dili) Arapçasını tercih etmiştir. Hatta zaman zaman tüm bu teknikleri bir araya getirmiştir.⁴⁵ Bu noktada İdrîs'in yazılarında en tartışmalı konulardan biri, halk dili (ammiyye) kullanımı olmuştur. Örneğin, en bilinen eserlerinden biri olan *el-Ferâfir (Yardakçılar)* adlı oyunu, birçok eleştirmen tarafından Mısır halk dili yazımının bir başyapıtı olarak kabul edilmiştir. İdrîs'in öykülerinde Mısır halk dilinin farklı biçimlerini, karakterlerinin varoluşsal acılarını güçlü bir şekilde dillendirir. İdrîs'in Mısır halk dilini ustalıklarla kullanması, gelecek nesiller için bir yol açmıştır. İdrîs için Mısır lehçesini kullanma kararı doğal bir eğilim olmuştur, çünkü amacı topluma ulaşmak ve onu modernleşme yönünde harekete geçirmek olmuştur. Ancak, halk dilini yoğun bir şekilde kullanması, edebî Arapçanın savunucusu olan Abbâs Mahmûd el-Akkâd (1889-1964) gibi geleneksel edebî figürlerden ciddi eleştiriler almasına neden olmuştur. Bu bağlamda, İdrîs gerçekten de gelenek ve modernlik arasında sürekli bir mücadele içinde olmuştur⁴⁶

Yûsuf İdrîs, eserlerinde sıradan gerçekliği daha derin bir gerçekliğe dönüştürerek çağdaş yaşamın kapsamlı bir dünyasını sunmuştur. Bunu, gerçekçiliğin hammaddesini şekillendirerek ve dağınık unsurlarını, gerçeklik algısını anlık farkındalıktan uzaklaştıracak şekilde birbirine bağlayarak yapmıştır. Bu, özellikle bakış açısının toplumla ve onun kaygılarıyla olan bağına yansıtışında belirgin bir hal almıştır. Bu meseleleri hem bireye hem de topluma dair derin bir anlayış ve farkındalığı gizleyen bir yalınlıkla aktarmıştır.⁴⁷

Yûsuf İdrîs hem geleneksel hem de modern anlamda “doğal” bir hikâye anlatıcısıdır. Geleneksel anlamda doğaldır, çünkü yazıları o kadar kolaylıkla kaleme alınmış görünür ki, yayımlanmadan önce yeniden düzenlenmiş ya da üzerinde tekrar çalışılmış izlenimi vermez. Modern anlamda ise, karmaşık temalar, metaforlar ve teknikler kullanarak okuyucusuna modern edebî sanatın ustası olduğu izlenimini vermiş; bu da onu modern edebiyatın bir ustası haline getirmiştir.⁴⁸

Yûsuf İdrîs, iki büyük dünya savaşı arasındaki üçüncü kuşak yazarlarının önde gelen isimlerinden biridir ve kısa hikâye türünün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Kısa öykü, onun kaleminde yalnızca bir olay anlatımı değil, yazarın dünyaya bakışını yansıtan güçlü bir ifade aracı haline gelmiştir. İdrîs'in kısa öyküleri, edebî mirasının merkezinde yer alır ve sanatsal yaratıcılığının zirvesini temsil eder. Bu eserler, güçlü

⁴⁵ Huang, “Şûretu'l-muctema' fî rivâyâti Yûsuf İdrîs”, 53.

⁴⁶ Kirecci, “Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'”, 678.

⁴⁷ Huang, “Şûretu'l-muctema' fî rivâyâti Yûsuf İdrîs”, 53.

⁴⁸ Kirecci, “Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'”, 678-679.

anlatımı ve geniş halk kitlelerine ulaşabilmesiyle, çağdaşlarının birçok eserini gölgede bırakmıştır. Kırsal kökenli bir yazar olarak sosyalist bir toplum hedefiyle mücadele eden İdrîs, karmaşık olguları çözümleyip onları özgün bir bakış açısıyla yeniden inşa eden hassas bir sezgiye sahiptir.⁴⁹

Yûsuf İdrîs'in eserleri yoksul ve sömürülen kesimlerin taleplerini dile getirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda yazar, toplumun sorunlarına yönelik mevcut yönetimin harekete geçmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu dönemde sorunlar açık bir şekilde ele alınırken karışıklık içeren grupların kimlikleri ve amaçları daha belirgin hale gelmiştir. Bu durum, kısa öykünün biçim ve yapısını da etkilemiştir. İdrîs'in öyküleri, dönemin radikal atmosferinin önemli bir parçası olmuş, temel haklardan mahrum bırakılanların sesi ve popüler eğlence edebiyatına karşı bir protesto niteliği taşımıştır. Bu öyküler, lüks mekanlar, pahalı arabalar ve seçkin çevrelerin anlatıldığı hikâyelere bir karşı duruş sergilemiş, kurtuluşu piyango biletlerine bağlayan insanların çaresizliğini yansıtmıştır.⁵⁰

Yazar hakkında verilen bu bilgiler ışığında söylenmesi gereken en önemli hususlardan biri de tarih boyunca edebiyatın siyasi sansürlere maruz kaldığı gerçeğidir. Böyle bir iklimde yazarlar, kendilerini ve yaşadıklarını ifade etmek, mevcut rejimlerin hegemonik zulmünü eleştirmek ve toplumun karşılaştığı sosyo-politik sorunları ele almak için alternatif yollar olarak alegoriye, imalara, sembollere, metaforlara, epigramlara, esprilere ve ironik anlatımlara daha fazla güvenme eğiliminde olmuşlardır. Bu yazarlardan biri de kuşkusuz Yûsuf İdrîs'tir. Özellikle toplumsal değişim ve dönüşüm hareketinin entelektüellerinden biri olarak İdrîs, modern edebiyatta toplumun geçirdiği evrimi ve dönüşümü eserleri aracılığıyla resmeder. Bu akımın içinde yer alan bir düşünür olarak toplumsal değişim ve gelişmeleri ironik anlatımlarla edebî düzlemde yansıtır. Aynı zamanda sosyal sorumluluk sahibi bir entelektüel olarak, toplumsal çalkantıların yaşandığı dönemlerde güçlü bir ses olarak yankı uyandıran edebî eserleriyle tanınır. Özellikle İdrîs'in kısa öyküleri, sanatsal yaratıcılığının merkezinde en değerli yeri tutar.

4. Yûsuf İdrîs'in Kısa Öykülerinde Toplumsal Eleştirinin İronik Anlatımı

4.1. *Arḥaṣu'l-leyâlî* (En Ucuz Geceler) Öyküsünde İroni ve Yoksulluk

Bu öykü, adını taşıyan bir hikâye derlemesinin içinde bulunmaktadır.⁵¹ Ekonomik zorlukların ve toplumsal eşitsizliklerin ironik anlatımla harmanlandığı öykü, kırsalda yaşayan Abdülkerim'in içsel çatışmalarını, köy hayatının monotonluğunu ve sıkıcılığını anlatır. Abdülkerim, yatsı namazından sonra köyün dar sokaklarında yürürken sinirlenir,

⁴⁹ Neccâr, "Belâğatu's-şamti ve'n-naşsu'l-meftûḥ: Dirâsetun fî kıṣṣati Beytûn min laḥm li Yûsuf İdrîs", 7531.

⁵⁰ Sabri Hafez, "Modern Arap Kısa Öyküsü II", çev. Azmi Yüksel, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/10 (2003), 47.

⁵¹ Yûsuf İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî* (Kahire: Hindâvî, 2017).

çocuklara ve çevresine küfrederek. Öfkesinin nedeni, köydeki yoksulluk, sorumsuz çocuklar ve köy hayatının ona sunduğu sınırlı imkanlardır. Yalnız, öfkeli ve çaresizdir. Kendi çocukları ve karısı da dahil olmak üzere herkes ona yük gibi gelir. Tantâvi adlı köylüye ve onun çayıyla ilgili bir olaya takıntılı bir şekilde söylenir. Abdülkerim, eve dönse bile içinde huzur bulamaz; karısı ve çocuklarıyla ilgilenmekten kaçınır. Gece boyunca ne yapacağını düşünür, fakat köyde bir kaçış yolu bulamaz. Bu durum, onun çaresizliğini ve yoksulluk içindeki yaşamının sıkışmışlığını yansıtır. Öykünün sonunda, bir oğlunun daha doğduğu haberi gelir, fakat Abdülkerim, daha fazla çocuğun da çözüm olmadığını düşünür ve hayatının tekrar eden döngüsünde sıkışıp kalmaya devam eder.⁵²

Öyküdeki ironik anlatımlar ana karakter Abdülkerim'in fiziksel görünümünün, davranışlarının ve çevresindeki dünyanın alaycı bir şekilde tasvir edilmesiyle ortaya çıkar. Ayrıca öyküdeki ironi, Abdülkerim'in yaşadığı yoksulluk ve onunla başa çıkma biçimi üzerinden kurgulanmıştır. Yazar, yoksulluğun Abdülkerim üzerinde yarattığı fiziksel ve psikolojik baskıları mizahi bir söylemle dile getirir. Öykünün hemen başında yazar “كَانَتْ خَرَاطِيمُ مِنَ الشَّتَائِمِ تَتَدَفَّقُ بِغَرَارَةٍ مِنْ فَمِ عَبْدِ الْكَرِيمِ (Abdülkerim'in ağzından bolca küfürler/hakaretler fışkırıyordu)”⁵³ diyerek Abdülkerim'in öfkesine alaycı bir dokunuş katar. Küfürlerin “hortum” gibi tasvir edilmesi Abdülkerim'in yaşadığı yoksulluğun halet-i ruhiyesi üzerindeki etkisinin boyutunu gözler önüne sermektedir. Yazar, Abdülkerim'i tasvir ederken yine ironik bir şekilde “وَكَأَنَّ أَكْتَافَهُ ثَوَى بِحِمْلِ الْبِشْتِ الثَّقِيلِ الَّذِي غَزَلَهُ بِيَدِهِ مِنْ صُوفٍ (Koyun yününden kendi eliyle ördüğü biştin (palto/pelerin) ağır yükü omuzlarına yüklenmiş gibiydi)”⁵⁴ ifadelerini kullanmaktadır. Burada onun görünümünün ve yürüyüşünün alaycı bir dille koyun yününe benzetilmesi yaşadığı maddi sıkıntıların fiziksel durumuna yansıdığı anlamına gelmektedir. Devamında yine “وَقَدْ أَطْبَقَ فَمَهُ، فَأَنْكَمَشَ (Ağzını kapatmıştı, bu yüzden sarımsı bakır yüzünün derisi büzüşmüştü)”⁵⁵ ifadesinin kullanılması Abdülkerim'in yüz hatlarının abartılı bir şekilde tasvir edildiği, bunun da görünümüne ve fiziksel yapısına karşı ironik ve karikatürel bir bakış açısına neden olduğu söylenebilir.

Öyküde Abdülkerim, yoksulluk ve sefalet içinde olmasına rağmen gururundan ödün vermez ve çevresine karşı küskün bir tutum sergiler. Ancak bu gurur, onun daha da çaresiz bir duruma düşmesine neden olur. Örneğin, cebinde bir kuruş olmadığı halde kahve içmeye gitmeyi düşünecek kadar ironik bir düşünce içindedir.⁵⁶ Dolayısıyla yoksulluğu, ona böyle boş hayaller kurduran bir hal alır.

⁵² İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 7-11.

⁵³ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 7.

⁵⁴ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 7.

⁵⁵ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 7.

⁵⁶ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 9.

Öyküde çocuklar, yoksulluğun bir sembolü olarak ele alınır. Yeni doğacak çocuğunun haberini alması mevcut altı çocuğuna birinin daha eklenmesi nedeniyle Abdülkerim'i pek de sevindirmez. Nitekim “كَانَ عَبْدُ الْكَرِيمِ لَا يَزَالُ يَتَعَتَّرُ فِي جَيْشِ النَّمْلِ مِنَ الصَّغَارِ” (Abdülkerim gidiş geliş yolunu tıkayan küçük karıncalardan oluşan bir orduya takılmaya devam ediyordu)⁵⁷ ifadesi, çocukların sayısı ve Abdülkerim'in bu durumu kontrol edemeyişine yapılan ironik bir göndermedir. Abdülkerim, çocuklarının fazlalığından ve açlığından şikâyet ederken, onları adeta birer yük olarak görür. Bu durum, bir baba olarak sahip olduğu sorumluluklarla yaşadığı yoksulluk arasında trajik bir çelişki yaratır.

Abdülkerim'in karısına yönelik beklentileri de ironiktir. Eşyle iletişim kurma çabası, günlük yaşamın basit ihtiyaçları üzerinden şekillenir ve bu durum hem yoksulluklarını hem de ilişkilerindeki duygusal boşluğu gözler önüne serer. Karısının uyanışını, “وَلَنْ تَصْنُوَ حَتَّى لَوْ نَفَخَ إِسْرَافِيلُ فِي نَفِيرِهِ” (İsrafil'in sura üflemesi bile onu uyandıramaz)⁵⁸ şeklinde abartılı bir ifadeyle betimlemesi, onların ilişkisindeki duygusal kopukluğu ve çaresizliği ironik bir şekilde yansıtır.

Öyküde Tantâvî, Abdülkerim'in köyündeki bir bekçidir ve Abdülkerim'in öfkesinin hedefi haline gelir. Tantâvî'nin, Abdülkerim'e akşamüstü ikram ettiği çay, hikâyenin önemli unsurlarından biridir. Abdülkerim, bu çayın nahoşluğundan ve Tantâvî'nin davetinden şikâyet eder, ona sürekli lanet okur. Tantâvî, Abdülkerim'in doğrudan bir akrabası değildir; ancak köyde aynı sosyal çevrede bulunan ve Abdülkerim'in öfkesini tetikleyen bir figürdür. Tantâvî, öyküde Abdülkerim'in çaresizliği ve yoksulluğuyla yüzleştiği kişilerden biri olarak sembolik bir rol oynar. Tantavi'nin Abdülkerim'e ikram ettiği çay, yoksulluğun sebep olduğu eksikliklerin bir sembolü haline gelir. Abdülkerim, bu çayı büyük bir şey gibi hatırlayıp ona lanet okur.⁵⁹ Oysa bu çay, sıradan ve basit bir şeydir, fakat Abdülkerim'in yaşamındaki yoksunluk bu çayı unutulmaz bir deneyim haline getirir. Çay üzerinden yapılan bu abartılı anlatım, yoksulluğun hayatın basit zevklerini bile erişilmez kıldığına dair acı bir ironi taşır. Öte yandan “وَلَنْ يَسْتَطِيعَ طَوْلَ عُمْرِهِ” (Ömrü boyunca Tantâvî'nin yanında yalayıp içtiği gibi bir fincanı (çay) asla bulamayacak)⁶⁰ ifadesi de benzer bir ironik anlatım olarak dikkat çeker. Burada ironi, Tantâvî'nin çayının alaycı bir şekilde tasvirinde yatar. Çay, paha biçilmez bir hazine gibi görünürken, Abdülkerim'in böyle bir “hazineye” bir daha asla sahip olamayacağı hissini taşıması alaycı bir durumu ifade eder.

⁵⁷ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 11.

⁵⁸ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 10.

⁵⁹ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 8.

⁶⁰ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 10.

Öyküde Abdülkerim'in köyü bir mezarlık gibi görmesi,⁶¹ oradaki hayatın durağanlığı ve umutsuzluğu ile ilgilidir. Yoksulluk, köyü adeta ölü bir yer haline getirmiştir ve insanlar sanki yaşamdan tamamen kopmuş gibidir. Bu durum, yoksulluğun toplumsal hayatta yarattığı durağanlık ve çaresizliği ironik bir dille anlatır. Sonuç olarak bu öykü boyunca yazar ironiyi, yoksulluğun yalnızca maddi değil, aynı zamanda psikolojik ve toplumsal boyutlarına da ışık tutacak bir biçimde kullanır. Dolayısıyla Abdülkerim'in yaşadığı çaresizlik, onu öfkeye ve umutsuzluğa sürüklerken, yazar bu durumu hem trajik hem de komik bir üslûpla aktarır.

4.2. Rihân (Bahis) Öyküsünde İroni ve Yoksulluğun Dramatik Yüzü

Öykü, yazın sıcak bir gününde, تنها bir tarla yolu üzerindeki Şarkâvî'nin kahvehanesinde geçer. Sıcaklığın etkisiyle durağan bir atmosferde geçen olaylar, kahvehaneye gelen bir bedevî yabancının gelişiyle hareketlenir. Bedevî, susuzluğunu giderdikten sonra bir süre sohbetlere katılır. Konuşmalar sırasında incir satıcısı Salih, incirlerinin lezzetini över ve bir tartışma başlar. Bu esnada, bedevî, yüz incir yiyebileceğini iddia eder ve iddiasını küçük kuzusuyla teminat altına alır. Kahvehanedekiler bu meydan okumayı kabul eder ve bir bahis başlar. Bedevî hızla incirleri yemeye başlar ve sonunda yüz inciri tüketir. Hatta bir incir daha yiyerek herkesi şaşkına çevirir. Parasını alıp kuzusunu omzuna alarak kahvehaneden ayrılır. Ardından kahvehanedekiler, bedevînin bu başarısını farklı yorumlarla tartışır. Bazıları onun batıl güçlere başvurduğunu, diğerleri ise bir süre sonra öleceğini iddia eder. Ancak bedevî, karnını doyurmanın verdiği rahatlıkla yoluna devam eder; açlık anlık olarak dinmiştir, sonrası onun için önemli değildir.

Öyküye giren Arap misafir, dış görünüşü ve haliyle beklenmedik bir figürdür. Onun fakirliği ve basitliği, öyküdeki diğer karakterlerin alaycı ve küçümseyici tavırlarına neden olur. Ancak bu durum, misafirin dayanıklılığı ve kararlılığı karşısında ironi oluşturur. Öyküde Arap misafirin fiziksel görünüşü, yoksulluğu ve sahip olduğu basit yaşam tarzı, diğer karakterlerin onu küçümsemesine yol açar. İnsanların maddi varlıkları ve statüleri üzerinden değer görmesi, öykünün önemli bir toplumsal eleştiri unsurudur. Toplumdaki bu yüzeysel bakış açısı, hikâyede ironi yoluyla eleştirilmiştir. Yazar anlatıcının “أَذْرَكُوا أَنَّ الرَّجُلَ لَا نَاقَةَ لَهُ وَلَا تَقْوَدَ مَعَهُ...”⁶² ifadesindeki ironi, sıradan bir birey olarak küçümсенen adamın hikâyesinin ana kahramanı olmasıdır. Devamında adam, yüz adet taze inciri yiyebileceğini iddia eder. Diğer karakterler bunu imkânsız görüp alay ederler. Ancak adam iddiasını gerçekleştirdiğinde alay edenlerin hepsi şaşkınlık ve hayranlık içinde kalır. “وَاسْتَكْبَرُوا الرَّقْمَ، بَلْ لَمْ يَتَصَوَّرُوا أَبَدًا أَنْ ” “النَّوْرَ نَفْسَهُ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَأْكُلَ مِثْلَ هَذَا الْعَدَدِ” (Bu sayıyı çok buldular, hatta bir öküzün bile bu kadarını

⁶¹ İdrîs, *Arḥaṣu'l-leyâlî*, 8.

⁶² Yûsuf İdrîs, “Rihân”, *Arḥaṣu'l-leyâlî* (Kahire: Hindâvî, 2017), 54.

yiyebileceğini düşünemediler)⁶³ cümlesindeki bir diğer ironi ise, alay edilen adamın alay edenleri utandıracak şekilde incirlerin tamamını yiyerek başarı göstermesidir.

Adamın açlığı, hikâyenin temel motivasyonlarından biridir. Açlık, burada sadece bireysel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda bir toplum eleştirisi olarak da işlenmiştir. Adamın yüz inciri yemesi, bir taraftan fiziksel dayanıklılığın ve iradenin göstergesi iken, diğer taraftan yoksulluğun ve toplumun bu yoksulluğa karşı duyarsızlığının sembolüdür. Adam yüz inciri yedikten sonra çevredeki insanların absürt varsayımlarına odaklanılır. Kimisi onun içinde kurt olduğunu (إِنَّ فِي بَطْنِهِ دُودًا كَانَ يَتَلَعُ النَّيْنَ أَوْ لَا بِأَوَّلٍ),⁶⁴ kimisi iki midesi olduğunu, kimisi de yakın zamanda öleceğini söyler. Öyküdeki karakterlerin adamın yeteneği karşısında verdikleri tepkiler, toplumsal çelişkilerin bir yansımasıdır. Bir yandan adamın yoksulluğunu küçümserlerken, diğer yandan onun bu eylemiyle eğlenir ve şaşkınlık duyarlar. Adamın yüz incir yemesi, bir başarı olarak algılanır ve topluluğun dikkatini çeker. Bu, toplumun başkalarının sorunlarına duyarsızlığını ve sadece ilgi çekici olaylara odaklanma eğilimini eleştirir.

Adam, yüz inciri yedikten sonra hiçbir şey söylemeden ve geride büyük bir etki bırakarak ortamdaki ayrılır. Hikâyedeki diğer tüm karakterler konuşmaya ve varsayımlarda bulunmaya devam ederken, adam sessizce gider ve ironi zirveye ulaşır: “وَبَدَا يَأْتِ الْمَغْصُ ثَلَاثَ أَحْشَاءَهُ، وَكُلُّ مَا بِهِمْ أَنَّهُ نَعْدَى، وَسَكَتَتْ عَنْهُ وَلَوْ هُنَّ مَسَامِيرُ الْجُوعِ” (Ve sancılar bağırsaklarını burmaya başladı, ama tek önemseydiği şey karnını doyurmuş olması ve açlık çivililerinin bir süreliğine de olsa dinginleşmesiydi.)⁶⁵ Burada adamın basit motivasyonları (açlık) ve çevrenin karmaşık tepkileri arasında bir zıtlık kurularak ironi gerçekleştirilmiştir. Adamın hikâyenin sonunda çekip gitmesi, yalnızlığı ve topluluğun onun gerçek ihtiyaçlarına kayıtsız kalmasını sembolize eder. Onun için hayatta kalmak bir mücadele iken, diğer karakterler için bu olay yalnızca geçici bir eğlence kaynağıdır. Bu da toplumun bireysel acılara duyarsızlığına yönelik bir eleştiridir.

Bu hikâyedeki ironiler, insanların basit bir eylemi abartılı yorumlaması, önyargı ve alaycılıkla gerçek beceriler arasındaki çelişkilerle oluşturulmuştur. Özellikle bireysel ve toplumsal çatışmalar bu ironiyi destekler niteliktedir. Dolayısıyla bu öykü, bir başka yönüyle yoksulluk, önyargı, toplumsal duyarsızlık ve bireysel mücadele gibi temalar üzerinden toplumsal bir eleştiri de sunmaktadır. Özetle Yûsuf İdrîs’in, öyküde ironi ve absürditeyi kullanarak, toplumun çelişkilerini ve insanlık durumundaki eksiklikleri okuyucuya etkili bir şekilde yansıttığı söylenebilir. Bu durum, öyküyü yalnızca bireysel

⁶³ İdrîs, “Rihân”, 54.

⁶⁴ İdrîs, “Rihân”, 55.

⁶⁵ İdrîs, “Rihân”, 55.

bir hikâye olmaktan çıkarıp daha geniş toplumsal bir bağlama oturtmak açısından önem arz etmektedir.

4.3. *Beytun min lahm (Etten Ev)* Öyküsünde İroni ve Kadınların Toplumsal Roller

Bu öykü, adını verdiği bir hikâye derlemesinin içinde yer almaktadır.⁶⁶ Kadınların toplumsal konumlarının ve aile içindeki rollerinin ironik bir dille eleştirildiği öykü, dul bir kadın ve üç kızı etrafında döner. Kadının eşi iki yıl önce vefat etmiştir ve bu olaydan sonra evde derin bir sessizlik hâkim olmuştur. Kızlar, fakir ve çirkin olmanın verdiği çaresizlikle yaşamaktadır. Bir gün, geleneksel olarak evde tilavete gelen kör bir adam, evin sessizliğini bozar ve zamanla kadının yeni eşi olur. Başlangıçta kadın, kocasının varlığında bir mutluluk ve hayat bulur. Ancak, evlilik yüzüğünün evdeki varlığı ve kızların bu durum üzerindeki etkisi, ailenin dinamiklerini değiştirir. Kızlar, kendileri için talip beklerken, aralarında sessiz bir yarış başlar; kim evlenecek ve anneleriyle bu adamı paylaşacaklar mı? Zamanla evdeki gürültü ve neşe artar, ancak kadının içindeki çatışma derinleşir. Kızları ve kendi arzuları arasında bir denge kurmaya çalışırken, evin içindeki gerilim artar. Kızların, annelerinin mutluluğuna karşı hissettikleri kıskançlık ve öfke, sessizliği daha da yoğunlaştırır. Kör adam, zamanla evdeki gürültüye alışır; ama kadının içindeki sessizlik ve çatışma, onun mutluluğunu gölgelemeye devam eder. Kızlar arasında sırayla yüzüğün takılması, her birinin duygusal karmaşasını ve aralarındaki bağı gösterir. Sonunda, kadının yaşadığı çatışmalar onu derin bir sessizliğe sürükler. Öykünün sonunda, kadın, evin içindeki sessizliğin ve ilişkilerin karmaşasının aslında bir tür anlaşma olduğunu fark eder. Kör adam, ilk başlarda her ne kadar evi neşeyle doldurmuş gibi görünse de kadın ve kızları arasında hâlâ çözülmemiş bir çatışma ve sessizlik vardır. Evin içindeki bu yeni sessizlik, onların hayatlarını şekillendirirken, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin karmaşıklığını gözler önüne serer. Öykü, duyuların sınırları, kadınların toplumdaki yerleri ve ilişkilerin derinliklerine dair yoğun bir gözlem sunar.⁶⁷

Bu öyküde, dul kadın ve kızlarının yaşadığı sosyal gerçekliği alaycı bir şekilde yansıtan birçok ironik ifadeye rastlamak mümkündür. Hikâye, ironik üslûbu aracılığıyla okuyucuyu kadınların konumu ve geleneksel rollerine dair düşünmeye davet etmenin yanında bu rollerin kişisel ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerine yeniden bakmaya teşvik etmesi yönünden dikkat çekicidir.

Öyküde yer alan kızlar annelerine kör adamla evlenmeyi önerdiğinde, içlerinden biri “أَنْصُومُ وَنُفْطِرُ عَلَى أَعْمَى؟” (Kör bir adamla mı orucumuzu açacağız?)⁶⁸ şeklinde alaycı bir

⁶⁶ Yûsuf İdrîs, *Beytun min lahm* (Kahire: Hindâvî, 2018).

⁶⁷ İdrîs, *Beytun min lahm*, 7-12.

⁶⁸ İdrîs, *Beytun min lahm*, 8.

ifade kullanır. Burada ironik bir ton belirgin bir şekilde hissedilmektedir, zira genç kızlar uygun bir eş bulma konusundaki hayal kırıklıklarını ifade etmektedir. Onlar, gözleri gören erkeklerle evlenmeyi düşlerken, nihayetinde karşılaştıkları gerçek, bu beklentilerini boşa çıkarmıştır. Buradaki esas ironi ise, kızların uygun eş bulma arayışında gören erkeklerle evlenmeyi hayal etmeleri, ancak erkekleri yalnızca fiziksel özellikleriyle değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim öykünün hemen devamında yazar, “هُنَّ مَا زَلْنَ يَخْلُمْنَ بِالْغُرْسَانِ، وَالْغُرْسَانُ عَادَةً مُبْصِرُونَ. وَسَكِينَاتٌ، لَمْ يَغْرِفْنَ بَعْدُ عَالَمَ الرِّجَالِ، وَمَحَالٌ أَنْ يَفْهَمْنَ أَنْ” (Onlar hâlâ damat adaylarını hayal ediyorlar, ve adaylar genellikle ‘gören’ erkeklerdir. Zavallı kızlar, henüz erkeklerin dünyasını tanımamışlar ve bir erkeğin sadece gözlerinden ibaret olmadığını anlamaları imkânsız)”⁶⁹ diyerek konunun bir başka ironik yönüne vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla henüz erkeklerin karakter, kişilik veya içsel niteliklerini tanımamış olmaları, kızların yüzeysel bir değerlendirme yapmasına yol açan bir etmendir. Ironik olan, hayal ettikleri “gören” erkeklerin sadece fiziksel bir avantaj sunduğunu düşünmeleri, oysa evlilikte önemli olanın içsel nitelikler olduğunun farkında olmamalarıdır. Böylece ironinin iki yönü ortaya çıkar: Birincisi, kızların “görme” yetisinin uygun eş ve evlilik için yeterli olduğunu düşünmeleri; ikincisi ise erkeklerin dünyasını ve ilişkilerin derin yönlerini tanımadan ideal bir eş hayal etmeleridir.

Öyküde ilk etapta kızların annelerini kör adamla evlenmesi için ısrar etmeleri ve bu minvalde aralarında bir diyalogun geçmesi dikkat çekicidir. Bu diyalogda kızlar, annelerine evlenmesini, çünkü evde bir erkeğin varlığının ve sesinin olmamasının getirdiği eksiklik, toplumun ne diyeceğinden daha ağır geldiğini belirten ifadeler kullanmaktadır. Anne, “أَتَزَوَّجُ قَبْلُكَ؟” (Sizden önce mi evleneyim)?”⁷⁰ diyerek bu fikre karşı çıkarken, kızlar evde bir erkeğin varlığının kendi evlilik şanslarını artıracığına inanmaktadırlar. Bunun yanında annenin, kızlarından önce evlenmeyi toplumsal normlara ters bulduğu anlaşılmaktadır. Ancak toplumsal normların ötesinde, bir erkeğin aileye sağlayacağı güven ve destek ihtiyacının ironik bir şekilde annelerini evlenmeye teşvik etmelerine yol açtığı görülmektedir. Kızların bu ısrarına daha fazla dayanamayan anne, netice itibarıyla kör adamla evlenmeye ikna olur. Buradaki en ilginç ironi ise bu evlilik sayesinde kör adamın, adeta yaşamın merkezi haline gelmesidir.

Annenin evlendikten sonraki durumu, ironik bir anlatımla toplumsal normları sorgulamak için kullanılmıştır. Evin sessizliği ve kör adama duyulan ilgisiz saygının yerini canlılık ve hayat dolu bir neşe aldığı anda, annenin evine getirdiği yenilik, kadınların toplumda yüklenmiş olduğu roller ve evin mahremiyetiyle ilgili pek çok ince mesaj içerir.

⁶⁹ İdrîs, *Beytun min lahm*, 9.

⁷⁰ İdrîs, *Beytun min lahm*, 9.

Özellikle annenin, kendi helali olan kocasına yaklaşamaması, kızların hem toplumsal normlara hem de geleneksel ahlak kurallarına göre annelerini gözetlemesi ironiktir.⁷¹

Kadının evlenmesine rağmen kendini rahat hissetmemesi, bir yandan onu saran normlar yüzünden yaşadığı ikilemi açığa çıkarır. Bu ironik yapı içinde, annenin evlilik yoluyla sağladığı sosyal değişim, kadınların toplum içinde belirli davranış kalıplarına zorlandığı bir durum eleştirisi olarak açığa çıkar. Normalde kadınların evlenerek bir erkek tarafından sahiplenilmesi toplumsal kabul gören bir davranışken, anne toplum tarafından onaylanmayan bir evlilik yapmış gibi gözükmektedir. Örneğin, kızların onu evlenmesi için zorlaması ancak kendilerinin aynı adımı atmakta tereddütlü olmaları, annelerinin yalnızca “erkek sesi olan bir ev” ihtiyacını karşılamak için evlendiğine dair bir eleştiriyi gündeme taşır. Annenin sosyal normların dikte etmesiyle bir erkeğe ihtiyaç duyması ironik bir şekilde öne çıkmaktadır, çünkü bu evlilik daha çok sosyal bir ihtiyaçtır, sevgi veya samimi bir yakınlık değildir.

Netice itibariyle, annenin durumunun ironik yapısı, toplumun kadınlara yüklediği sorumluluk ve beklentileri sorgulayan bir eleştiri olarak okunabilir. Evin sessizliğini bozan bir erkeğin varlığı, toplumsal normların sınırlarını çizirken, annenin evlilik sonrası özgürlüğünü ancak geleneklerin izin verdiği ölçüde yaşamaya çalışması ironik bir ikilem yaratır. Bu anlatım, kadınların toplumsal rollerinin katı bir şekilde belirlendiği ve kişisel alanlarının da bu rollerin dışına çıkmayan sınırlar içinde tutulduğu bir eleştiriyi de beraberinde getirir.

Sonuç

Bu çalışmada, modern Arap edebiyatında ironinin toplumsal eleştiri aracı olarak kullanımı incelenmiş ve ironinin Arap Belagatındaki kökenlerine de işaret edilmiştir. Ironinin, görünürdeki anlamın ötesine geçip daha derin ve farklı bir anlam yaratma yeteneği olarak Arap edebiyatının toplumsal yapıyı sorgulamasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Özellikle modern zamanlarda Batı edebiyatının etkisiyle ironi, toplumsal ve siyasal eleştirinin önemli bir aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda Yûsuf İdrîs eserlerinde ironiyi ustalıkla kullanarak Mısır toplumunun yoksulluk, sınıf mücadelesi ve toplumsal dönüşüm açılarından derin bir eleştirisini ortaya koymuştur. Bu perspektifle değerlendirildiğinde, İdrîs’in eserleri toplumun çeşitli kesimlerini konu edinmiş ve anlatımında gözleme dayalı gerçekçi bir üslup benimsemiştir.

İdrîs, öykülerinde halkın iç çatışmalarını ve toplumsal eşitsizliği ironik bir üslûpla dile getirirken, aynı zamanda edebî anlatının özelliklerine yenilik katmıştır. Yazar ironik anlatımı, toplumun içinde bulunduğu durumu eleştirme aracı olarak kullanmış ve kendisine özgün bir anlatım dili kazandırmıştır. Bu bağlamda İdrîs’in eserleri, toplumsal

⁷¹ İdrîs, *Beytun min lahm*, 9.

değişimin ve düşünsel uyanışın bir yansıması olarak modern Arap edebiyatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla İdrîs'in öykülerindeki ironi, sadece estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda derin bir toplumsal eleştiriye de dönüşmüştür.

Yazarın eserlerinde mizah ve alaycılık unsurları yüzeysel anlatıyı aşarak okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya yöneltten güçlü bir araç haline gelmiştir. İdrîs, bireylerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları, toplumsal eşitsizlikleri ve siyasal baskıyı ironik bir dille aktararak Arap toplumunun çelişkilerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda öykülerindeki ironi, sadece edebî bir teknik değil, aynı zamanda toplumsal değişime yönelik farkındalık yaratma işlevi de görmüştür. Böylece İdrîs'in öykülerindeki ironik anlatım, okuyucuyu edilgen bir izleyiciden, içinde yaşadığı gerçekliği sorgulayan bilinçli bir bireye dönüştürmüştür.

Çalışmanın ulaştığı temel sonuç, toplumdaki eşitsizliklere ve sınıf çatışmalarına yönelik çözüm önerilerinin edebiyat aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaştırılabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda, Yûsuf İdrîs'in edebî eserlerinin toplumsal dönüşümde nasıl bir rol oynayabileceği konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Zira yazarın özellikle kısa öykülerinden hareketle ironik anlatımın kuvvetli bir toplumsal eleştiri aracı olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla konunun, üzerinde daha çok çalışmayı hak edecek bir yapıda olduğu söylenebilir. Özellikle toplumun yaşadığı değişim ve dönüşümlerin edebiyat aracılığıyla tasvir edilmesinin ne denli önemli bir durum olduğu kanaatinden hareketle İdrîs'in eserlerinin ironik anlatım merkeze alınarak daha çok incelenmesi tavsiye edilebilir. Ayrıca, yine ironi merkeze alınarak benzer toplumsal sorunların farklı kültürlerde ve edebiyatlarda nasıl ele alındığının karşılaştırmalı bir perspektifle çalışılması, İdrîs'in evrensel etkisini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Abay, Ahmet. "Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2012), 68-93.
- Alî, Âsım Şehâde. "el-Müfârakatü'l-luğaviyyetu fî ma'hûdi'l- hıtâbi'l-'Arabî: Dirâsetun fî bünyeti'd-delâle". *Mecelletü'l-Eser* 10 (2011), 1-22.
- Cebeci, Oğuz. *Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni*. İstanbul: İthaki, 2. Basım, 2017.
- Ceylan, Senem. "Yusuf İdris'in el-Beydâ Romanında Batılı Kadın İmgesi". *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 5 (2020), 137-148.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâ'ilü'l-İcâz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fehr. Cidde: Dârü'l-Medenî, 3. Basım, 1992.
- Çelenlioğlu, Asiye. *Abdurrahman eş-Şarkâvî'nin Romanlarında Toplumsal Eleştiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

- Çelenlioğlu, Asiye. "Postmodern Bir Romanda İronik Eleştiri: Sunullah İbrâhim'in el-Lecne Romanı". *Filoloji Alanında Araştırma Makaleleri*. ed. Gülnaz Kurt - Sudan Altun. 65-92. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Çiftçi, Hasan. "Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11 (1999), 173-182.
- Draz, Céza Kassem. "In Quest of New Narrative Forms: Irony in the Works of Four Egyptian Writers". *Journal of Arabic Literature* 12 (1981), 137-159. <https://doi.org/10.1163/157006481X00080>
- Gündüz, Olgun. *Türk Romanında Toplumsal Gerçekçilik: Kemal Tahir Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Haccâce, Minver Halîfe Nedvân. "el-Müfâraḳatü fi'rivâyeti'l-ḥadîṣe: el-Ḥabîb es-Sâlimiyyu unmûzecen". *Mecelletü Câmî'ati'z-Zeytûneti'l-Ürdüniyye li'd-Dirâsâti'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye* 4/2 (2023), 134-153.
- Hafez, Sabri. "Modern Arap Kısa Öyküsü II". çev. Azmi Yüksel. *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/10 (2003), 39-62.
- Huang, Hao Fei. "Şûretu'l-muctema' fi rivâyâti Yûsuf İdrîs". *Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb ve Ulûmi'l-İnsâniyye* 3/35 (2020), 45-70. <https://doi.org/10.21608/jfhsc.2020.158720>
- İdrîs, Yûsuf. *Arḥaṣu'l-leyâlî*. Kahire: Hindâvî, 2017.
- İdrîs, Yûsuf. *Beytun min laḥm*. Kahire: Hindâvî, 2018.
- İdrîs, Yûsuf. "Rihân". *Arḥaṣu'l-leyâlî*. Kahire: Hindâvî, 2017.
- Kâsım, Sîzâ. "el-Müfâraḳatü fi'l-ḳaṣṣi'l-'Arabiyyi'l-mu'âṣır". *Fusûl: Mecelletü'n-Nakdi'l-Edebî* 2/2 (1982), 143-151.
- Kazvînî, Celâlüddîn Muhammed b. Hatîb. *el-İzâḥ fi 'ulûmi'l-belâḡa: el-me'ânî el-beyân el-bedî*. thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kınar, Kadir. "Edebiyatta Tersinme/Üslûbu't-Tehekküm Sanatının Arap Dili ve Edebiyatında Bazı Örnekleri". *Bilimname* 1 (2016), 9-26.
- Kierkegaard, Soren. *İroni Kavramı: Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*. çev. Sila Okur. Ankara: İmge Kitabevi, 3. Basım, 2009.
- Kirecci, M.Akif. "Political Criticism in the Short Stories of Yusuf Idris: 'Innocence' and '19502'". *The Massachusetts Review* 42/4 (2001), 672-688.
- Milkî, Rukayyah Rustum Bûr - Ğulâmî, Meryem. "İn'ikâsü'l-müfâraḳati fi'l-esâlîbi'l-belâḡiyye". *Mecelletü'l-Cem'iyyeti'l-İrâniyye li'l-Luḡati'l-Arabiyye ve Âdâbihâ* 44 (2018), 25-44.
- Motowa, Hisham. "el-Bünyetü's-serdiyye beyne Kafkâ ve Yûsuf İdrîs". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 11 (Aralık 2020), 253-294.
- Neccâr, Muhammed Abdürrahim. "Belâḡatu's-şamti ve'n-naṣṣu'l-meftûḥ: Dirâsetun fi ḳıṣṣati Beytun min laḥm li Yûsuf İdrîs". *Havliyetü Külliyyeti'l-Luḡati'l-Arabiyye bi-Cercâ* 8/25 (2012), 7528-7629.

- Ravshanovna, Turdimatova Madinakhan. "Different Types of Irony in Literature". *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3/4 (2022), 331-337. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/2MWA6>
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Şahtûr, Zeyneb Cevâd Mûsâ. "el-Müfâraḳatü fi'r-rivâyeti'l-'Arabiyye: Dirâsetün şekâfiyyetün li-nemâzicin muḥṭara". *Mecelletü'l-Hikmeti li'd-Dirâsâti ve'l-Ebhâs* 4/1 (2024), 22-35. <https://doi.org/10.55165/wjfsar.v4i01.240>
- Tavadze, Lali. "The Role of Irony in Text Interpretation". *International Journal of Management and Applied Science* 5/12 (2019), 4-7.
- Yıldız, Şerafettin. "Yusuf İdrîs'in Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2009), 279-310.
- Zerkeşî, Bedreddîn. *el-Bürhân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâü'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1957.